

УДК 342.565.2

О.П. РЯБЧЕНКО, докт. юрид. наук, проф.,
Національний університет державної податкової
служби України

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СУДОВОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Ключові слова: конституційний процес, судовий процес, засади формування

Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції реалізує конституційні юрисдикційні повноваження у процесуальній формі. Зазначена процесуальна форма втілюється саме у судовому конституційному процесі, зважаючи на обґрунтований у доктрині права підхід щодо сприйняття сутності і змісту терміну «процес».

З першого погляду вбачається дещо передчасним застосування саме цього терміну до визначення сукупності процесуальних дій щодо відправлення конституційного судочинства, адже у наукових дослідженнях доводиться доцільність використання терміну «конституційне судочинство» (А.О. Селіванов [1], Б.А. Страшун [2, с.392], Д.О.Якубовський [3, с.95] та інші). Підґрунтя такого погляду, як вбачається, складає сприйняття конституційної юрисдикції як складової конституційної юстиції (правосуддя). У такому цьому контексті можна відзначити роботи С.В. Боботова [4], О.О. Мироненко [5].

Не протирічить, але доповнює зазначену вище точку зору підхід М.В. Вітрука, який доводив необхідність застосування терміну «судовий конституційний процес» [6, с.40–41].

У словниках іноземних слів під процесом зазвичай розуміють сукупність послідовних дій, які здійснюються з метою досягнення певного результату, порядок здійснення діяльності слідчих, судових та адміністративних органів, порядок розгляду справ у суді [7, с.407; 8, с.389]. Звернення ж до вітчизня-

них енциклопедичних юридичних видань надає можливість визначити зміст процесуального права [9, с.743; 10, с.285].

У наукових дослідженнях виділяються наступні ознаки юридичного процесу: а) полягає у здійсненні операцій з нормами права; б) стосується вирішення певної юридичної справи; в) процесуальні дії оформлюються конкретними індивідуальними юридично значимими актами; г) здійснюється тільки уповноваженими особами у межах реалізації повноважень, визначених законодавче; д) регулюється процесуально-процедурними нормами; е) є стадійним і процесуальні дії здійснюються у певній послідовності, при цьому жодна наступна дія не може розпочатись раніше, ніж завершиться попередня; ж) регламентується процесуальними строковими рамками [11, с.40–44; 12, с.908–910; 13, с.8; 14, с.28].

Серед виділених вище ознак стадійність має першочергове значення. Однак ознака стадійності притаманна не лише процесу, але й провадженню. Отже, виникає питання про те, чи можна вказувати на реалізацію судової конституційної юрисдикції Конституційним Судом України у формі судового конституційного провадження, а не процесу.

Провадження, на відміну від процесу, здійснюється у відокремленій процесуальній формі. Мається на увазі відокремленість за завданнями, процедурами, процесуальними актами, якими завершуються процесуальні дії у межах окремих стадій провадження. Процес же охоплює декілька взаємопов'язаних процесуальних форм. Взаємозв'язок процесуальних форм забезпечується існуванням спільної мети. Так, окремими судовими конституційними провадженнями можуть бути визначені ті, які впливають з норм статей 150, 151, 159 Конституції України [15], якою визначені наступні повноваження Конституційного Суду України: а) вирішення питання про конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів

Верховної Ради Автономної Республіки Крим; б) офіційне тлумачення Конституції та законів України; в) про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; г) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту; д) надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції.

Сприйняття конституційного судочинства з позицій судового конституційного процесу є підґрунтям подальшого наукового пошуку у напрямку обґрунтування уведення єдиного судового процесу. Свого часу про існування такого процесу, який складався з адміністративного, кримінального і цивільного процесів, зазначав В.О. Рязановський у монографії «Єдинство процесса» [16].

Судовий конституційний процес, порівняно із адміністративним, кримінальним, цивільним процесами, має істотні особливості. Серед них можна відзначити наступні. По-перше, судовий конституційний процес здійснюється єдиним державним органом – Конституційним Судом, на відміну від інших видів судових процесів, які здійснюються ієрархічно побудованою системою судів. По-друге, чинне вітчизняне законодавство (як, до речі, і законодавство деяких інших країн) не передбачає процедур перегляду судових рішень. По-третє, статус єдиного органу конституційної юрисдикції визначений Основним Законом держави, на відміну від статусу вищих судових інстанцій у сфері відправлення правосуддя адміністративними, загальними та господарськими судами. І, насамкінець, характер впливу судових рішень Конституційного Суду України на розвиток державності є ключовим, на відміну від рішень у справах інших судових юрисдикцій. В усіх судових інстанціях рішення стосуються розгляду індивідуальних справ, однак

тільки Конституційний Суд розглядає справи конституційної юрисдикції.

Разом із тим, не зважаючи на існування істотних особливостей судового конституційного процесу, порівняно із адміністративним, кримінальним, цивільним та господарським процесами, однак він, як і інші види процесів, є процесуальною формою відправлення правосуддя.

Засади формування судового конституційного процесу доцільно систематизувати у такі три групи: а) історичні; б) політичні; в) правові. Виділення цих груп, здебільшого, має умовний характер, адже історичний розвиток безпосередньо пов'язаний із формуванням політичного середовища, внаслідок чого виникає потреба нормативного закріплення найбільш усталених, стійких тенденцій суспільного буття.

Визначений генезис характерний і для судового конституційного процесу. Так, на запровадження певної форми конституційної юрисдикції впливало декілька чинників. Насамперед, тенденції історичного та політичного розвитку держави. Зазначене обумовило те, що в окремих країнах конституційна юрисдикція здійснюється не спеціалізованим державним органом, а судами загальної юрисдикції чи вищими судовими інстанціями (США, Індія, Данія, Норвегія). Вплив політичної складової позначився на існуванні, зокрема, європейської моделі конституційного контролю, яка була реалізована з метою попередження грубих порушень прав і свобод людини і громадянина, що мали місце до і після Другої Світової війни. У тих державах, які сформувались після розпаду Радянського Союзу, запровадження конституційної юстиції визначалось недопущенням проявів охлократії, тоталітаризму, формуванням державних гарантій конституційної законності, дотримання балансу повноважень різних гілок державної влади [2, с.60].

Стосовно правових засад формування судового конституційного процесу слід зазначити наступне. Сучасний стан правового регулювання судових конституційних проце-

суальних відносин характеризується наявністю окремого закону – Закону України «Про Конституційний Суд України» [17], в якому містяться матеріальні і процесуальні норми, а також порядок організації діяльності Конституційного Суду України. Крім того, діє Регламент Конституційного Суду України, затверджений самим Судом відповідним рішенням [18]. Системність процесуального порядку відправлення правосуддя єдиним органом конституційної юрисдикції обумовлює відповідний характер законодавчого врегулювання відносин у вказаній сфері, що може бути здійснене шляхом розробки і прийняття єдиного кодексу. Він може бути названий по-різному – Кодекс конституційного судочинства, Конституційний процесуальний кодекс чи Кодекс судового конституційного процесу, однак має стосуватись регламентації процесуального порядку вирішення справ конституційної юрисдикції Конституційним Судом України. До структури Кодексу можуть входити такі Розділи: загальні положення, порядок звернення до єдиного органу конституційної юрисдикції, процесуальний порядок розгляду справи конституційної юрисдикції, форми рішень Конституційного Суду України, особливості провадження по окремих категоріях справ конституційної юрисдикції.

У Розділі, який стосується загальних положень, мають бути визначені межі судової конституційної юрисдикції, основні терміни, вимога обов'язковості виконання судових рішень, загальні процесуальні строки, принципи та форми процесуального порядку вирішення справ. Врегулювання порядку звернення до Конституційного Суду України передбачає встановлення підвідомчості справ, форм звернення до Конституційного Суду та конституційну процесуальну правосуб'єктність суб'єктів звернення. У Розділі, присвяченому процесуальному порядку розгляду справи конституційної юрисдикції, мають бути врегульовані процедури внесення конституційного звернення, здійснення підготовчого провадження, судового розгляду справ

конституційної юрисдикції. Врегулювання форм рішень Конституційного Суду України передбачає визначення видів таких форм та їх змісту, порядку оприлюднення та виконання. Наявність окремого Розділу, в якому були би визначені особливості провадження по окремих справах конституційної юрисдикції обумовлена особливостями судового конституційного процесу, а саме характером впливу таких рішень на розвиток державності.

Слід підкреслити, що прийняття єдиного процесуального кодексу не виключає чинність окремого Закону України «Про Конституційний Суд України», який діє у частині, що не буде протирічити Кодексу. Зазначене стосується норм, якими врегульовано організацію діяльності Конституційного Суду України, порядку призначення суддів тощо.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити про значний потенціал розвитку законодавчого врегулювання судових конституційних процесуальних відносин. Існує також і необхідність творчого осмислення окремих положень правової доктрини у напрямку формування єдиних засад судового процесу, включно із судовим конституційним процесом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванов А. О. Конституційна юрисдикція: поняття, зміст, принцип верховенства права, правові позиції по справах прав людини і конституційних конфліктів у сфері публічної влади / А. О. Селіванов. - К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 120 с.
2. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : в 4 т. Тома 1–2. Часть общая : учебник / отв. ред. проф. Б. А. Страшун. – 3-е изд., обновл. и дораб. – М. : Издательство БЕК, 2000. – 784 с.
3. Якубовский Д. О. Конституционный Суд РФ: государственно-правовые аспекты / Д. О. Якубовский. - М., 1994.
4. Боботов С. В. Конституционная юстиция (сравнительный анализ) / С. В. Боботов. – М. : ЕАВ, 1994. - 126 с.
5. Мироненко О. О. Препозиційні витоки

конституційної юстиції в Україні / О. О. Мироненко // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 4.

6. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс / Н. В. Витрук. – М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 383 с.

7. Словарь иностранных слов. – М., 1990

8. Словарь иностранных слов и выражений. – М., 1998

9. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.

10. Сучасна правова енциклопедія / [О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 384 с.

11. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України : навч. посіб. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – К. : Преце-

дент, 2007. – 531 с.

12. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс / В. Д. Сорокин. – СПб, 2003.

13. Теория юридического процесса / под общ. ред. В. И. Горшенева. – Х., 1985.

14. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу : монографія / О. В. Кузьменко. – К. : Атіка, 2005. – 352 с.

15. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

16. Рязановский В. А. Единство процесса / В.А. Рязановский. – М. : ОАО «Издательский Дом «Городец», 2005. – 80 с.

17. Закон України «Про Конституційний Суд України» : від 16.10.1996 р., № 422/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

18. Регламент Конституційного Суду України / рішення Конституційного Суду України : від 05.03.1997 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 20. – С. 87.

Рябченко О. П. Засади формування судового конституційного процесу / О. П. Рябченко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 384–387 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10ropckp.pdf>

Обґрунтовано необхідність формування єдиних засад судового процесу, включно із судовим конституційним процесом. Здійснено систематизацію засад судового конституційного процесу та виділено три їх групи: історичні, політичні, правові.

Рябченко Е.П. Основы формирования судебного конституционного процесса

Обоснована необхідність формування єдиних основ судового процесу, включительно с судебным конституционным процессом. Осуществлена систематизация основ судебного конституционного процесса и выделены три их группы: исторические, политические, правовые.

Rjabchenko E.P. Bases of Formation of Judicial Constitutional Process

Necessity of formation of uniform bases of litigation, inclusive with judicial constitutional process is proved. Ordering of bases of judicial constitutional process is carried out and their three groups are allocated: historical, political, legal.